

Fig. 1. Den træbevoksede, fredede kirkegård set fra sydvest. NJP fot. 1991. – *Blick von Südwesten auf Friedhof mit Baumwuchs. Unter Denkmalschutz.*

GRENE GAMLE †KIRKE -

SLAVS HERRED

Grene sogn nævnes første gang i kirkelisten i Ribe Oldemoder (midten af 1300'rne), hvor kirken er sat til den laveste afgift på 2 skilling sølv (jfr. s. 1020f.).

Kronen solgte 1720 kirken til sognepræst i Jelling, Mouritz Høyer.¹ Denne videresolgte allerede 1723 kirken til præsten i Grindsted, David Foss,² hvis enke bragte den til sin anden mand, cand. theol. Johan Risom.³ Sammen med Grindsted kirke blev Grene 1737 solgt til Gerhard de Lichtenberg til Engelsholm,⁴ der ved midten af 1700'rne tillige ejede kirkerne i Ølgod og Hejnsvig. Kirken forblev under Engelsholm, indtil kammerråd Nicolai Duus 1770 solgte den, dvs. korn- og kvægtienden med vedligeholdelsespligten, til sognemændene. – Sognet var senest fra 1500'nes midte *anneks* til Vorbasse.⁵ 1810 blev det *anneks* til Grindsted.

Til brug ved en istandsættelse af bygningen fik kirkeværgerne og menige sognemænd 1569 ret til at opbære kirkens tiende og 1679 kronens tiende.⁶

Til kirken er knyttet en række *sagn*. Således fortalte man, at materialerne var hentet fra den nedlagte »røde kirke« i Almstok (se s. 2330). Stenene blev trukket på slæder ad den tilfrosne å; to store sten gik igennem isen og blev liggende i Grene sø.⁷ Da kirken skulle bygges, var der strid om dens placering. Til sidst spændte man to stude for en halv vogn og lod dem gå om natten; hvor de blev fundet om morgenen, blev kirken bygget. Tømmeret blev hentet i Billund krat.⁸ Skelettet af et indmuret menneske skal være fundet i kirkens søndre mur.⁹

Det lille sogn, der i 1801 kun talte 225 indbyggere, bestod tidligere overvejende af lyngklædt hedeland. Kirken, der 1891 blev revet ned til fordel for en ny et par kilometer mod nordøst, lå tæt ved det søndre sogneskel, på brinken nord for Grene å. Åen danner grænse mellem Grene

Fig. 2. Kirken og kirkegården set fra nord forud for nedbrydningen 1891. Tegning ophængt i Grene nye kirke, signeret »H(ans) A(gersnap) (18)91«. – *Blick von Norden auf Kirche und Friedhof vor dem Abriss 1891. Die Zeichnung mit der Signatur »H(ans) A(gersnap) (18)91« hängt in der neuen Kirche von Grene.*

og Hejnsvig, før den ved Løvlund mølle løber sammen med Grindsted å.

Kirkegården, hvor der blev foretaget begravelser indtil 1924, rummer stadig en del gravminer. Den hegnes af græsgroede jorddiger, sat med kampesten på ydersiden, og opleves på grund af de mange løvtræer nu som en stille gravlund. På digerne gror mos og bregner; mellem træerne er der græs og vedbend. Selve kirkestedet, i kirkegårdens nordre del, er markeret som en plæne omgivet af gange. På korets plads er rejst en kampesten med indskriften: »Her laa Grene Kirke til 1891«. En tegning af kirken (fig.

2), udført kort før nedbrydningen, viser, at kirkegården da nogle år forinden var blevet tilplantet med et læbælte af grantræer. Kirkegårdens indgang er i nord, nær ved våbenhuset og i retning af sognet. Det er en køreport, lukket med gotiserende jernfløje mellem murede piller. Her var tidligere en tømret port, der blev repareret

1680¹⁰ og 1846.¹¹ 1862¹² bestod den af trægitre og egestolper, forbundet med en tværbjælke. – Ifølge de bevarede kirkeregnskaber blev Jørgen murmand 1615 betalt for at »opfly kirkedigen og opsætte den af ny«. Han var på kost i 10 dage, og til arbejdet blev der hentet 64 læs kampesten.¹³

Som i Grindsted og Hejnsvig hang kirkeklokken tidligere (indtil 1892)¹² i en tømret *†klokkestabel* øst for koret (fig. 2). Den var af egetræ og dækket med et tjæret tag. Kirkeværgerne, Oluf Christensen i Billund og Søren Christensen i Plougslund, lod 1615¹³ bygge »en liden klokkehus« til at hænge klokken i. Hertil blev der købt egetømmer i Bindeballe og Limskov for 7 daler og 3 mark og et tylt fjæl til at tække med. En tømmermand og hans medhjælper var på kost i 13 dage, og den dag, huset blev rejst, holdtes ekstra fire pligtsfolk. Stabelen, der formentlig er fornyet flere gange, omtales frem-

over som dels »klokkehus«, dels »klokkestol« og selve taget som »klokkeskuret«.¹⁴

Kirkegårdens nærmeste nabo er en gård nord-vest for porten. Af matrikelkortet fra 1791 (fig. 3) ses det, at der da var et par mindre gårde syd for kirkegården, mellem kirken og åen. En stor bøg syd for kirkegården kan være et levn fra denne bebyggelse.¹⁵

BYGNING

Den nedbrudte kirke var en lille kullet, middelalderlig bygning, bestående af kor og skib samt et våbenhus, fra 1877¹¹, ved skibets nordside. Kirken, der kendes fra arkitekt J. Chr. Fussings opmåling (fig. 4), var oprindeligt meget lav. Koret var af tilhugne kvadre, rejst over en skråkantet sokkel, mens skibet var af rå og kløvede marksten med kvadre i hjørnerne, uden sokkel. Koret var påfaldende smalt, idet den udvendige bredde mod sædvane var mindre end skibets indvendige bredde. 1850 blev mure og gavle forhøjet med ca. en alen i tegl.¹¹

Af oprindelige vinduer var kun bevaret en løseven overligger fra et rundbuet, romansk vindue, indmuret øverst i korets gavlspids. I sydsidens vinduer var 1865 indsat tre fladbuede stø-

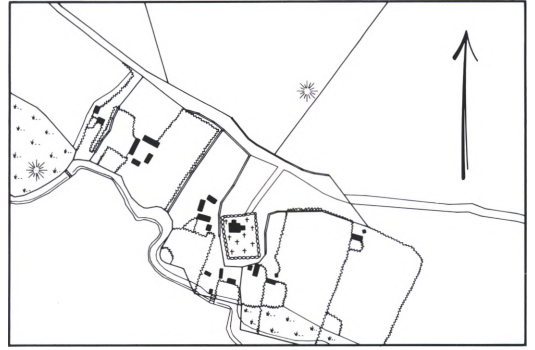

Fig. 3. Matrikelkort 1:10000, visende kirken og kirkegården med omgivelser. Målt af Ravn 1791. Grene å's slyngede løb, der danner sogneskel til Hejnsvig sogn, ses i nederste venstre del. – Katasterkarte 1791. Unten links der sich schlängelnden Bach Grene, der die Kirchspielgrenze zur Gemeinde Hejnsvig bildet.

bejnersrammer.¹¹ F. Uldall, der besøgte Grene to år før kirkens nedrivning, var af den formening, at der aldrig havde været vinduer i kirkens nordside. Skibets *norddør* – mellem våbenhus og kirke – var muret af munkesten, rundbuet udvendig og rektantet indvendig. Der var ingen spor af en syddør. I det indre var korbuen 1875¹¹ ommuret med små mursten.

Kirkens alder lader sig ikke endelig fastslå. Det kvaderbyggede kor med skråkantsokkel må

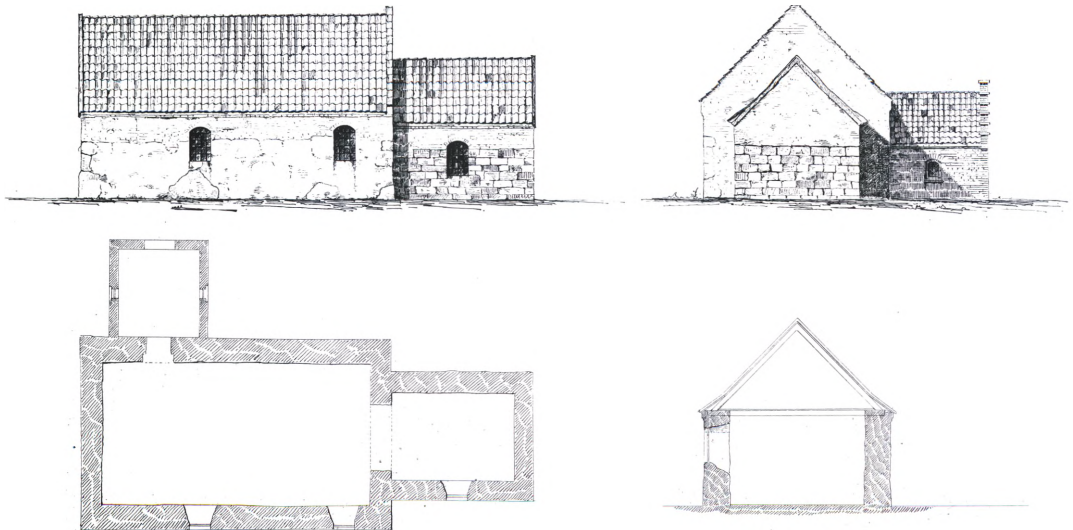

Fig. 4. Grundplan og tværsnit af skib, set mod vest, samt opstalter af kirkens syd og østside, målt og tegnet af J. Chr. Fussing 1887. 1:300. – Grundriss und Querschnitt von Schiff gegen Westen einschliesslich Aufrisse der Süd- und Ostseite der Kirche, 1887.

være romansk, hvorimod skibet, der som nævnt var uden sokkel, muligvis først er opført i den senere middelalder – enten ved en ombygning af et allerede stående stenhus eller som en afløser for et tømret skib. Et sent opførelsestidspunkt kan muligvis forklare, hvorfor nordsiden var uden vinduer, jfr. den lille teglstenskirke i Ho (s. 1353f.), opført o. 1450, der ligeledes er uden nordvinduer.¹⁶

Våbenhuset ved skibets nordside, fra 1877, var af mursten og tækket med tegl. Gavlen var smykket med brynede kamtakker, døren var fladbuget, og i flankemurene var små fladbuede, falsede vinduer. Et *†våbenhus* af bindingsværk er nævnt første gang 1771,¹⁷ da provsten fandt, at det var for lavt til at kunne rumme et geværskab og en munderingskiste til landmilitsen. Synet påbød 1824, at huset blev »undersat« med nye fodremme (»leder«), da de gamle var rådne.¹⁸ Våbenhuset blev muligvis i stedet ombygget til et grundmuret hus, for i synsprotokollen 1862 siges »grundmuren« at være 15 tommer tyk (ca. 40 cm). Huset var en smule mindre end det våbenhus, der afløste det 1877: 3,85 m langt, 3,9 m bredt og 2,05 m højt.

Vedligeholdelse. 1569 betegnedes kirken som »meget bygfalden«, og kirkeværgerne fik lov at bruge kirkens part af tienden fra det foregående år til dens istandsættelse. De kunne – af ukendte årsager – ikke disponere frit over tienden. 1579 afstod kronen sin del af tienden til værgerne for at kirken kunne sættes i stand.⁶ 1615 fornyedes to vindskeder over vestgavlen, og tre år senere murede Laurids murmand på gavlen, i hvilken anledning, der indkøbtes kalk fra Ribe.¹³ Vestgavlen synes fremdeles at have været kirkens svage punkt, og 1680 blev der igen bygget på gavlen.¹⁰

Tagene var allerede i 1600'ernes begyndelse tækket med tegl.¹³ I forbindelse med murenes forhøjelse 1850 fik skibets østgavl en teglhængt kam, mens de øvrige gavle beholdt deres vindskeder. Korets tagflader var svagt svejfede. – *Gulvene* var lagt med teglsten. 1619 købtes således 300 »gulvsten« i teglværket i Kidde i Jelling sogn. Bjælkelofternes bræddelag måtte fra tid til anden fornyes. 1619 omlagde Benedikt snedker

fra Vejle loftet.¹³ – Indtil indsættelsen af støbejernsrammer 1865 havde *vinduerne* retkantede karme af træ: to i korets og to i skibets sydside.

Kirkens *nedbrydning og flytning* til Elkær 1891 skyldtes, dels at den var for lille til den stadig voksende befolkning, dels at den lå afsides i den søndre del af sognet. Fra midten af 1880'erne afstod man fra nyanskaffelser og videre istandsættelse, og kirken fik således aldrig et varmeanlæg. Om forholdene forud for flytningen skrev sognepræst Otto Sommer: »Den gamle kirke er lille, yderst brøstfældig og fugtig. Regnen drypper ned, og der er iskoldt om vinteren. Kvinder og mænd sidder i deres tykkeste kavajer og har sivsko stående i stoleraderne«.¹⁹ Kirken blev revet ned i sommeren 1891; inden den nye kunne tages i brug ved juletid samme år, blev der holdt gudstjeneste i skolen i Ankelbo. Forud for nedbrydningen blev den på opfordring af Direktionen for de antikvariske Mindesmærkers Bevaring undersøgt af J. Magnus-Petersen. Granitkvadrene blev genbrugt i den nye kirkes sokkel; en del af det øvrige materiale fandt anvendelse i den stald, der rejstes ved den nye kirke.

†*Kalkmalerier.* Ved nedbrydningen 1891 fremdrog J. Magnus-Petersen på skibets vægge nogle kalkmalerier, som han dog fandt »i slet stil og uden værd«. – 1) Til o. 1600 henførtes en udsmykning, der på nordvæggen bestod af store guirlander, rosetter og stjerner, det hele holdt i brunt og rødt.²⁰ 2) Fra o. 1700 var formentlig et uspecificeret antal store rammer prydet med røde ornamenter; disse omsluttede (rester af) bibelsprog malet med sort.

INVENTAR

Oversigt. Inventaret i den nedrevne kirke var præget af samme enkelhed som bygningen, men omfattede dog flere ganske fine genstande. Fra middelalderen fandtes en lille, usædvanligt formet døbefont, som overførtes til den nybyggede kirke, og et røgelsekar, der blev indsendt til Nationalmuseet. Fra 1500'ernes slutning og 1600'erne var bevaret en skriftestol, prædikestolen, skåret 1584, en alterbordsforside fra 1588, klokken, støbt 1634, altertavlen og formentlig en del stole; heraf blev prædikestolen og klokken overført til den nye kirke sammen med alterstagerne fra o. 1650 og altersølvet fra 1691.

Farvesætning og istandsættelser. Ifølge Hofmans Fundationer, 1759, er kirken sat i stand på bekostning af kirkeejeren, Gerhard de Lichtenberg, i 1740. En større indvendig istandsættelse begyndt 1852 omfattede bl. a. opmaling af prædikestol og altertavle og fornyelse af altermaleriet.

†*Alterbord*, 1588, af fyrretræ, formet som en stor kasse med låge i den søndre side.¹² Forsiden, smykket med seks tværrektangulære fyldinger, bar øverst (på gesimsfrisen?) indskrift i reliefversaler: »[He]r Niels Refsing (sognepræst o. - 1560-94). Vi ved vi er paa den ø vi icke kom af vd²¹« (fig. 5). Fordelt over de tre øverste fyldinger var indskåret årstallet 1588.²² Sidepanelerne var 1891 delvis rådne. -

†*Alterklæder.* Et alterklæde af grønt damask med sølvgaloner blev anskaffet i tiden mellem

1685 og 1700.²³ 1846 skulle et klæde af rød silke udbedres eller fornys;¹¹ det blev o. 1870 erstattet af et klæde af rødt fløjel med guldbrokadekors,²⁴ sikkert det samme, som 1891 dækkede alterbordet.

(†)*Altertavle*, af Magnus-Petersen henført til 1600'nes slutning;²⁵ en enkel opbygning med postament, storfelt flankeret af søjler og trekantgavl med englehoved. Tavlens bund var brun. Gesims- og postamentfelterne rummede skriftord, henholdsvis »Jeg er dette livs brød. Hvo, som kommer til mig, skal ikke hunge, og hvo, som tror paa mig, skal aldrig tørste. Joh. 6 Cap. 35 V.« og »Vi tro at (vi) blev salige ved den Herres Jesu Christi naade. Apl. G. 15 Cap. 11 v. Og dersom du bekjende den herre Jesus og troen, da skal du blive salig. Rom. 10 Cap. 9 V.«¹² Storfeltets *maleri*, formentlig fra o. 1854, blev overført til den nye kirke, se s. 2275.

**Altersølv*, skænket 1691, se s. 2275. †*Kalk og disk*, af tin, nævnt i inventariene 1679 og 1685/86.¹⁰ **Oblatæske*, anskaffet o. 1853, af porcelæn, se s. 2276.

†*Alterkander*. 1) Af blik, udskiftet med 2) 1846, af porcelæn, se s. 2276.

**Alterstager*, o. 1650, se s. 2276.

En †*alterbog* blev købt på markedet i Kolding 1615.¹³

†*Krucifikser*. 1) Et efter sigende middelalderligt krucifiks fandtes 1808 hos en mand i sognet.²⁶ 2) Af uvis alder, eg. 1,5 alen højt, måske identisk med nr. 1; ifølge Magnus-Petersen 1891 defekt og halvråddent. Henlagt bag altertavlen.

**Røgelsekar* (fig. 6), fra 1200'rne,²⁷ af bronze, 14,4 cm højt, 7,3 cm i tv. (skålens munding). Karret har lav konisk fod med lille vulst ved overgangen til den halvkugleformede skål, der har krydsskraveret randforstærkning og herunder røghuller. Låget, ligeledes halvkugleformet med krydsskraveret rand, kantes af gennembrudte rosetter skiftende med bladbundter og krones af en korskirke med knapper (fragmenter af kors?) såvel på gavlspidserne som på midtertårnets pyramideformede tag.²⁸ Hver tagflade har en rund gennembrydning, mens midtertårnets mure brydes af trekløvere og trekløverbuer. På karrets sider er bevaret tre par øskener

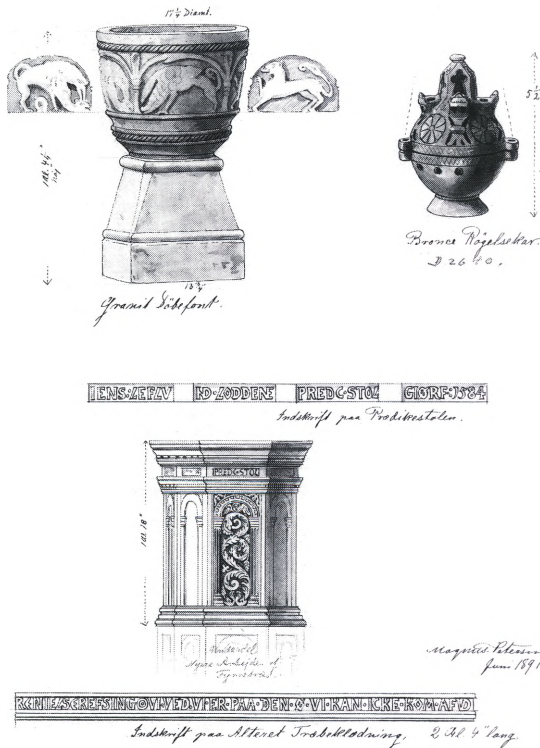

Fig. 5. Inventarskitser udført af J. Magnus-Petersen 1891 (Nationalmuseum). Øverst *døbefont og *røgelsekar, nederst *prædikestol mellem de ud tegnede indskrifter på stolen og †alterbordsforsiden (s. 2277 og 2287). - *Skizzen von Einrichtungsgegenständen angefertigt von J. Magnus-Petersen 1891 (Nationalmuseum).* Oben: *Taufe und *Rauchfass. Unten: *Kanzel zwischen den gezeichneten Inschriften auf dem Korb und dem †Altartischpaneel.

Fig. 6. *Røgelsekar fra 1200'rne, siden 1891 i Nationalmuseet (s. 2287). (NM fot.) – *Rauchfass, 13. Jahrhundert. Seit 1891 im Nationalmuseum.

til ophængningskæder. – 1891 indsendt til Nationalmuseet (inv. nr. D 2640).

†Messehagler. En messehagel af grønblomstret damask med sølvgaloner blev foræret af herredsfogeden og hans hustru 1684/85.¹⁰ 1765 ønskedes en ny messehagel og 1834 en af rødt fløj med sølvtresser.²⁹ En hagel af rødt fløj med kors af guldgaloner og to rækker guldsnore langs kanten synes anskaffet efter ønske 1858.³⁰

Gelænderet på †alterskranken skulle 1846 fæstnes.¹¹

*Døbefont (fig. 5), romansk, af granit, se s. 2277. 1862 i koret mellem præstens stol og knæfaldet.¹² *Dåbsfad, 1600'ernes slutning, af messing, se s. 2277. *Dåbskande, anskaffet umiddelbart før kirkens nybygning, se s. 2277.

*Prædikestol, ifølge udskåret indskrift udført 1584, se s. 2277. Til de fire oprindelige fag, måske karnappen af en †lektorieprædikestol,³¹ var sekundært (ved lektoriearrangementets nedtagning?) føjet et usmykket vægfag. Stolen, der havde bevaret rester af en broget staffering, var

o. 1853 oliemalet.³² – Ifølge tegning af Magnus-Petersen 1891 (fig. 5) opstillet på en nyere fyrretræssokkel af kasseform med arkader. I skibets sydøsthjørne.

Af en †prædikestolshimmel, udført af Benedikt Snedker fra Vejle i 1619¹³ og nævnt 1862,¹² var 1891 blot et fragment tilbage af et gennembrudt ornament; dette var sømmet fast til loftsbrædderne over stolen.

†Stolestaderne blev repareret af Benedikt Snedker fra Vejle i 1619, og i de følgende århundreder åbenbart gradvist fornyet; 1846 fandtes således fem forskellige slags stole, hvoraf de ældste var kassable, mens resten ønskedes repareret og »egaliseret«.³³ 1862 nævnes 38 stader, uden døre og med glatte rygge; de blev malet med oliefarve 1868, men ønskedes 1887 fuldstændig fornyet.¹² 1891 fandt Magnus-Petersen stolene, af fyrretræ, uden værdi og delvis rådne.

En †muret bænk i våbenhuset ønskedes 1860 beklædt med træ.¹¹

†Skristestol (fig. 7) af Magnus-Petersen dateret til 1500'ernes midte og sammenlignet med stole i Frøslev og Galtrup kirker (DK. Tisted s. 805 og 939). Ifølge skitse af samme et vinkelformet aflukke med de to fag på hver side smykket med foldeværk (gitter?) over arkadefelter; topstykkerne er tresidede. Vistnok forsynet med bænk.³⁴ Stolen, der 1891 blev brugt som præstestol, stod i korets nordøsthjørne.

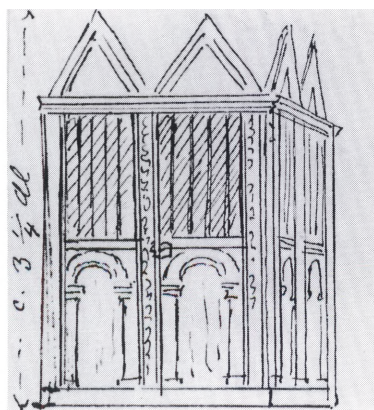

Fig. 7. †Skristestol, formentlig fra 1500'ernes midte (s. 2288). Tegning i J. Magnus-Petersens indberetning 1891 i Nationalmuseet. – †Beichtstuhl, wohl Mitte des 16. Jahrhunderts. Zeichnung in dem Bericht von J. Magnus-Petersen an das Nationalmuseum 1891.

En ÷degnestol ønskedes 1846 fornyet, men fandtes muligvis stadig 1862, da det hedder, at degnestolen, i korets sydøsthjørne, trængte til reparation.³⁰ 1888 foreslås den øverste mandsstol indrettet til degnen.¹²

Et ÷geværskab og en ÷munderingskiste fandtes 1771 ganske umulige at opstille i det lille, lave våbenhus.¹⁷

÷Pengeblok, af eg med to låse, 1862 anbragt ved den søndre række stolestader ud for indgangsdøren.¹²

Tre sorte ÷salmenummertavler, sikkert malet med tavlelak, er nævnt 1862.¹²

*Klokke, støbt af Arnt Kleimann i Lybæk 1634, se s. 2280. – Til en ÷klokke blev der 1615 forfærdiget det ovennævnte klokkehus.¹³

GRAVMINDER

Såkaldt *bondegravsten*, 1659, af rødflammet granit, 73×35 cm, med en primitiv versalindskrift: »IHHS (Jesumonogram?)/ IISL/³⁵ 1659«. – Nord for kirketomten.

Fig. 8. Smedejernsmonument, o. 1890, over Mette Poulsen, ÷1890 (s. 2289). Tegning af Aage Jørgensen o. 1950. 1:15. – *Denkmal für Mette Poulsen, gest. 1890. Schmiedeeisen um 1890.*

Smedejernsmonument (fig. 8), o. 1890, over Mette Poulsen, *1862, ÷1890.³⁶ – Nu 119×45 cm. To indskrifttavler af skifer, en rektangulær og en buet, den sidste nu forsvundet, hviler på en stolpe med svejfede støtter, oprindelig på trebenet fod. Den rektangulære tavle med citat fra Joh. 11,25-27 og Ordspr. 12,28 flankeres af liljer. Buefeltet, med kun et af oprindelig tre kors, bar på den ene side en indskrift og et håndtryk, på den anden formentlig den egentlige gravskrift. Sortmalet med grå skifer og hvid skriveskrift. – Opstillet nord for kirketomten.

Støbejernskors. 1) (Fig. 9) o. 1865, over Niesine Christine Jensen, *24. marts 1862 i Løvlund Mølle, ÷2. feb. 1865. Antikva og versaler (navn). – Korset, 73×53,5 cm, har små trepasformede korsender samt fligede ornamenter omkring korskæringen. Nedstukket i jorden; med nr. 2 indrammet af et støbejernsgitter (nr. 2), ved indgangen til kirkegården.

2) (Fig. 9) o. 1865, over Niels Christian Jensen, *12. aug. 1865 i Løvlund Mølle, ÷samme dag. – Form og placering som nr. 1.

Støbejernsgitre. 1) (Fig. 9) o. 1856, omgiver tre marmortavler, over (først afdøde) Christine B. Clausen, født Jacobsen, *1790 på Steengård, ÷1856 i Ankelboe. – Gitret, 76 cm højt, 2×3 fag, er i gotiserende former med kors og spir. På støbejernsokkel. Lågen og ét fag defekt. Ved indgangen til kirkegården.

2) (Fig. 9) o. 1865, omgiver støbejernskors nr. 1 og 2 samt en marmorblok over Chr. Nielsen, *18. juni 1827 i Trollund, ÷5. juli 1890 i Løvlund Mølle, og hustru Else Larsdatter, *21. okt. 1824 i Løvlund Mølle, ÷18. august 1865 samme sted. – Udformet som nr. 1, dog 82 cm højt. Lågen mangler. Ved indgangen til kirkegården.

KILDER OG HENVISNINGER

Vedr. arkivalier for Ribe amt i almindelighed henvises til s. 50f., vedr. litteratur og forkortelser til s. 54f. Endvidere er benyttet:

Ved embedet. Synsprotokol 1862-1966. – RA. Danske Kancelli B 184d. Seks års kirkeregnskaber 1614-20 for Jelling syssel. – LA Vib. Ribe bispearkiv. Regnskaber for Jelling sysselprovstis kirker (C 4.1388).

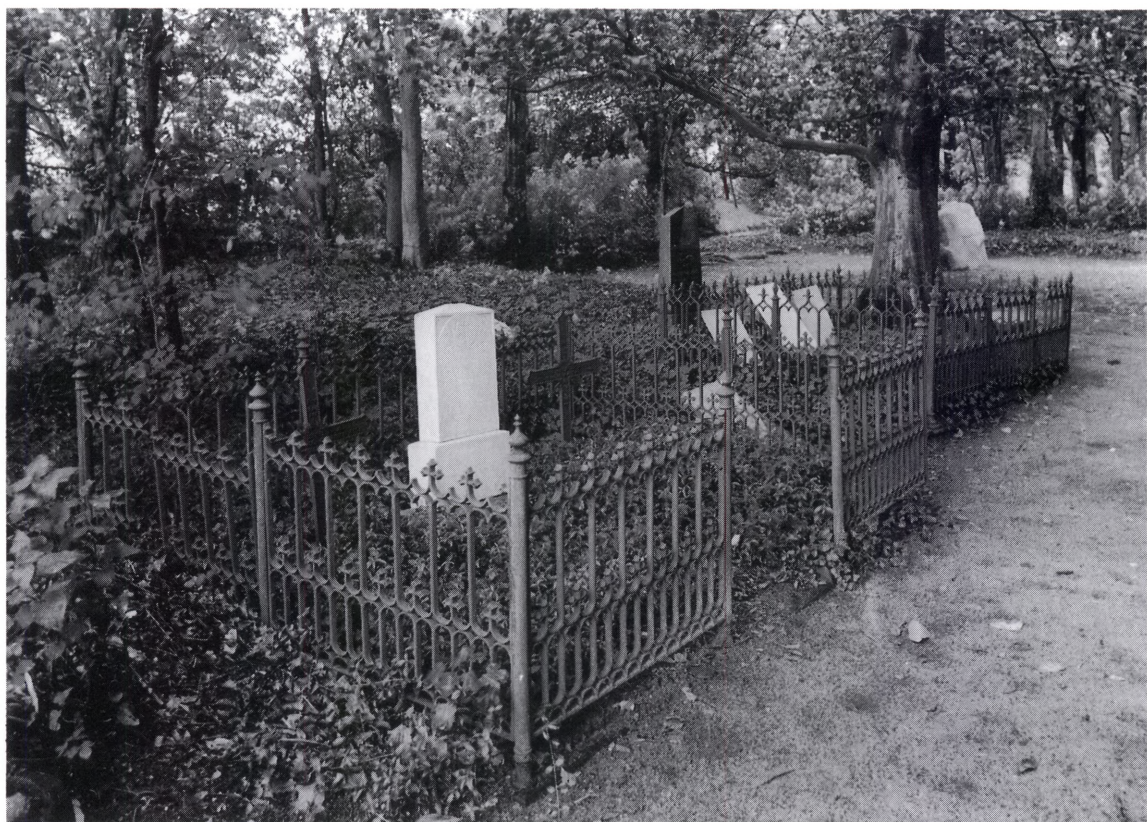

Fig. 9. Støbejernskors nr. 1 og 2, o. 1865, over søskendeparret Nielsine Christine Jensen og Niels Christian Jensen, begge †1865 (s. 2289). Omgivet af støbejernsgitter nr. 2, o. 1865 (s. 2289); i baggrunden støbejernsgitter nr. 1, o. 1856 (s. 2289). NE fot. 1990. – *Gusseiserne Grabkreuze (Nr. 1 und 2) für die Geschwister Nielsine Christine Jensen und Niels Christian Jensen, beide gest. 1865. Um 1865. Vom gusseisernen Gitter Nr. 2 eingezäunt. Um 1865. Im Hintergrund gusseiserne Gitter Nr. 1. Um 1856.*

NM2. *Håndskrifter*. F. Uldall: Om de danske landsbykirker, VII, 1889, s. 86ff. – *Indberetninger*. J. Helms 1873 (bygning, inventar, gravminder), J. Magnus-Petersen 1891 (bygning, inventar, gravminder), K.J. Krogh 1968 (fredning af kirkegård).

Tegninger og opmålinger. NM2. Opmåling af bygningen, plan, facader, snit, ved J. Chr. Fussing 1887. Tegninger af font, røgelsekar og indskrifter på alter og prædikestol ved J. Magnus-Petersen 1891. Tegning af smedejernsmonument ved Aage Jørgensen o. 1950.

Litteratur. O. Nielsen: Historiske Efterretninger om Slavs Herred, 1868, s. 36. John M. Møller: Historiske Oplysninger om Slaugs Herred, Kolding 1914, s. 188-93. Hans Jensen (red.): Grene sogn 1790-1969, Billund 1969.

Historisk indledning ved Michael H. Gelting, beskrivelse af bygning ved Niels Jørgen Poulsen, kalkmalerier og inventar ved Ulla Kjær, gravminder ved Vibeke Andersson Møller. Redaktionen afsluttet juni 1991.

¹ Kronens Skøder IV, 160. -

² LA Vib. Ribe bispearkiv. Miscellanea 1726-74 (C 4.168). -

³ John M. Møller: Historiske Oplysninger om Slaugs Herred, Kolding 1914. -

⁴ RA. DaKanc. A 29. Efterretninger om ejere af kirker 1726-97. -

⁵ H. F. Rørdam: Danske Kirkelove I, 1883, s. 456-57. -

⁶ KancBrevb. 7. maj 1569 og 10. marts 1579. 1569 tales der om »kirkens part af tienden«, hvilket viser, at kirkeværgerne i Grene – ligesom i hovedsognet Vorbasse – ikke frit har kunnet disponere over kirke-tienden (sml. s. 2305). -

⁷ Danske Sagn III, 645. -

⁸ DaFolkemSaml. 1906/23 2652 Johnsen. -

⁹ DaFolkemSaml. DS II2 H 8. -

¹⁰ LA Vib. Ribe bispearkiv. Regnskaber for Jelling sysselprovstis kirker 1676-86 (C 4.1388). -

¹¹ LA Vib. Ribe amts østre provsti. Synsprotokoller 1829-91 (C 45.4-9). -

¹² Synsprotokol 1862-1966.

¹³ RA. Danske Kancelli B 184d. Seks års kirkeregnskaber 1614-20 for Jelling syssel.

¹⁴ 1700 hedder det: »tårn findes ikke, men er oprejst noget træværk, hvorudi hænger en liden klokke«. LA Vib. Ribe bispearkiv. Kirkesyn 1696-1775 (C 4.189).

¹⁵ Om gårdenes historie i Grene se endvidere: Hans Jensen (red.): Grene sogn 1790-1969. Billund 1969.

¹⁶ Det forekommer dog ret usandsynligt, at koret har været uden nordvindue. Et vindue her er formentlig forsvundet i forbindelse med en omsætning af kvaderstensmurværket.

¹⁷ LA Vib. Ribe bispearkiv. Jerlev-Slavs herreder 1542-1778 (C 4.54).

¹⁸ LA Vib. Ribe stiftprovsti og købstadsprovsti. Synsprotokol 1813-28 (C 36A.13).

¹⁹ Erindringer om Grindsted-Grene sogne af pastor Otto Sommer, udgivet af Historisk Samfund for Ribe Amt 1980.

²⁰ Magnus-Petersen: Kalkmalerier, s. 5. I indb. af samme nævnes kun guirlanderne, som siges at være holdt i brunt og sort.

²¹ Jfr. tegning af Magnus-Petersen 1891. Ifølge indb. af samme ender sætningen med »vd af«. Citatet er muligvis en hentydning til beretningen om skibbruddet i Ap.G. 27, jfr. v. 26: »Men vi må strande på en ø«.

²² Niels Pedersen Refsinghoved var sognepræst 1561-95.

²³ Jfr. note 10 samt LA Vib. Ribe bispearkiv. Kirkesyn

1696-1775 (C 4.189). Ifølge inventariene 1679 og 1685/86 ejede kirken tidligere kun en lille alterdug.

²⁴ Jfr. note 12. Klædet skulle 1862 udskiftes.

²⁵ Ifølge O. Nielsen, 1868 (jfr. litteratur), var den ny.

²⁶ O. Nielsen: Historiske Efterretninger om Slavs Herred, 1868.

²⁷ Jfr. Joseph Braun: Das christliche Altargerät, München 1932, s. 618f. Et beslægtet kar stammer fra Danemare, DK. Maribo s. 336.

²⁸ På midtertårnets knap synes der at være rester af forgyldning.

²⁹ LA Vib. Ribe bispearkiv, kirkesyn 1696-1775 (C. 4.189) og note 11.

³⁰ Jfr. note 11 og 12.

³¹ Jfr. M.-L. Jørgensen: Lektorieprædikestole i Østdanmark, i Kirkens bygning og brug, studier tilegnet Elna Møller, 1983, s. 89-108.

³² Prædikestolen trængte allerede 1847 til maling, men arbejdet blev 1852 udsat til den følgende sommer, jfr. note 11.

³³ Jfr. note 11 og 12. Reparationen af stoleværket var sandsynligvis med i den indvendige istandsættelse af kirken 1852.

³⁴ 1841 trængte bænken i præstens stol således til reparation, jfr. note 11.

³⁵ Muligvis for herredsfoged I(ohannes) (Hans) I(ensen) L(øvlund), jfr. John M. Møller: Historiske oplysninger om Slaugs herred, 1914, s. 190f.

³⁶ Aage Jørgensen: Danske gravminder af smedejern, 1951, s. 19, fig. 97, note 56.